

ŠKOLSKI VJERONAUKE U ŠPANIJSKOJ

CARLOS ESTEBAN GARCÉS¹

Religión y Escuela
C/ Agastia, 80
28043 Madrid
España

Primljeno: 8. 9. 2003.
Izvorni znanstveni rad
UDK 37:014.52 (460)

Sažetak

Autor opisuje stanje školskog vjeronauka u demokratskoj Španjolskoj na kraju dvadesetog i početkom dvadeset prvog stoljeća. U tu svrhu prikazuje zakonske, crkvene, sociološke i teološke pretpostavke, a zatim opisuje stanje školskog vjeronauka u španjolskom obrazovnom sustavu. Tijekom opisanog razdoblja školski vjeronauk u javnim i privatnim školama u Španjolskoj prošao je razvoj od školske kateheze do marginaliziranja, ali je, u najnovije vrijeme, napokon dobio novi zakonski okvir koji predviđa obvezatnost osnovne formacije o religiji u nekonfesionalnom i konfesionalnom obliku za predmet koji je nazvan društvo, kultura i religija.

Ključne riječi: školski vjeronauk u Španjolskoj

0. UVOD

Španjolsko društvo od 1976. godine ima *demokratski sustav* koji se zasniva na španjolskom Ustavu, temeljnom zakonu koji je plod obostranog pristanka društvenih i političkih sugovornika, što su ga građani na referendumu potvrdili 1978. godine. Tako je španjolsko društvo prevladalo četrdeset godina vojne diktature usred 20. stoljeća, koja je proizašla iz građanskog rata 1936. godine. Taj je krvavi sukob ostavio tisuće mrtvih i iseljenih te podijeljeno društvo kojim je politički upravljala vojna hunta. Nakon smrti diktatora, s novim lokalnim izborima 1976. i općim izborima 1977. započelo je novo demokratsko razdoblje. Godine 1978. donesen je *Ustav* koji je omogućio nadvladavanje prošlih vremena i društvenih podjela te otvaranje prema novom ozračju društvenog sporazuma i političke demokracije. Na općim izborima 1982. parlamentarnu većinu dobila je lijeva stranka, dok je 1996. pobjedu na

izborima izborila desnica. Te činjenice odražavaju učvršćenje pluralističkog demokratskog sustava u zemlji s više od 41 milijuna stanovnika koja je pristupila *Europskoj uniji*.

Školski vjeronauk (španj. *enseñanza religiosa escolar* = *ERE*, doslovno: *školska religijska nastava*) uvijek je postojao u raznim obrazovnim sustavima u novijoj španjolskoj povijesti. U prijašnjem političkom sustavu temeljio se na *konkordatu* iz 1953. između Španjolske i Svete Stolice te na katoličkom konfesionalnom obilježju režima. Tada je to bila obavezna poduka koja se u osnovi razumijevala kao *katekizam* u školi. Dolaskom demokracije taj se konkordat 1979. mijenja *novim sporazumom* između španjolske države i Svete Stolice u skladu s Ustavom iz 1978. godine, koji je

¹ Autor je urednik časopisa »Religión y Escuela«. Odgovoran je za obrazovanje školskih vjeroučitelja u Madridskoj nadbiskupiji i profesor na Papinskom sveučilištu Comillas u Madridu.

uspostavio novi društveni i politički okvir kao i nove parametre obrazovnog sustava, čime je otvoren prostor za *školsku* vjeronaučnu poduku.

Nakon toga vrlo se brzo, zahvaljujući crkvenoj obnovi poslije Drugog vatikanskog sabora i novom društveno-političkom sustavu *španjolske demokracije*, oblikuje novi identitet školskog vjeronauka u skladu s novim crkvenim i društvenim vremenima. Dokument biskupske komisije za odgoj iz 1979. godine put je prema novom prisustvu konfesionalne nekatehetske vjerske pouke u obrazovnom sustavu.

U ovom ćemo članku ukazati na zakonske, crkvene, sociološke i pedagoške *pretpostavke* koje pokazuju koja su *obilježja* vjerske pouke u Španjolskoj. Govoreći o tim pretpostavkama, ukazat ćemo prije svega na pojedine dijelove u *dokumentima* koji su postojaniji od konkretnih formula koje uređuju mjesto te vjerske pouke u školi. Nakon toga ćemo objasniti kakav je položaj religije u obrazovnom sustavu s obzirom na opće i zakonske pretpostavke, a napose s obzirom na one konkretnije – pedagoške.

1. ZAKONSKE PRETPOSTAVKE

Na početku valja ukazati na zakonske pretpostavke na kojima se temelji položaj školskog vjeronauka u školskom sustavu i koje jamče tu poduku kao *temeljno pravo roditelja i njihove djece*. Neka nam se dopusti da započnemo s Općom deklaracijom o ljudskim pravima, kao dokumentom koji uvelike nadilazi španjolsko geografsko područje i vremenski prethodi drugim pretpostavkama koje ćemo iznijeti.

1.1. Opća deklaracija o pravima čovjeka

Opća deklaracija o pravima čovjeka, koja je donesena 10. prosinca 1948, utvrđuje *ideale i vrijednosti* prema kojima tre-

baju težiti svi narodi i nacije, među ostalim i pomoću poučavanja i obrazovanja, kao što se ističe u uvodu. U svojih 30 članaka ta deklaracija ukazuje na *temeljna prava* svih ljudi bez ikakve diskriminacije. Njezin sadržaj nadahnuje politiku pojedinih država i njihove temeljne zakone. U slučaju Španjolske, čiji je Ustav kasnijeg datuma, načela te deklaracije prihvaćena su i uključena u Ustav.

U *članku 26*. Deklaracija proglašava opće pravo na obrazovanje, i to na cjelovito obrazovanje, priznajući prvenstveno pravo roditelja da izaberu obrazovanje koje žele za svoju djecu. Cjelovit tekst toga članka glasi:

- a) Svaki čovjek ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba biti besplatno, barem kad je u pitanju osnovno obrazovanje. Osnovno je obrazovanje obavezno. Tehničko i strukovno obrazovanje treba biti općedostupno; pristup svim višim studijima bit će jednak za sve, u skladu s odgovarajućim uspjehom.
- b) Cilj obrazovanja bit će puni razvoj ljudske osobe i potpuno poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda; promicati će razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima i etničkim ili religioznim skupinama kao i razvoj aktivnosti Ujedinjenih naroda za održavanje mira.
- c) Roditelji imaju pravo odabrati vrstu obrazovanja za svoju djecu.

1.2. Španjolski Ustav

Pravo svijui na obrazovanje, koje je potvrđeno u spomenutoj Deklaraciji, uz jamstvo *obvezatnosti i besplatnosti*, te pojam obrazovanja koji uključuje *pun i cjelovit razvoj osobnosti* učenika, jesu ključevi osnovne obrazovne *politike* koja se utvrđuje u temeljnom dokumentu španjolskog društva,

u Ustavu iz 1978. U članku 27. utvrđuju se demokratski pravci unutar kojih valja organizirati obrazovanje u španjolskom društvu. Posebnu pažnju valja obratiti na drugi i treći paragraf:

- a) Svi imaju pravo na obrazovanje. Priznaje se sloboda poučavanja.
- b) Cilj obrazovanja je pun razvoj ljudske osobe uz poštivanje demokratskih načela suživota i temeljnih prava i sloboda.
- c) Država jamči pravo roditelja da njihova djeca dobiju vjersko i moralno obrazovanje koje je u skladu s njihovim vlastitim uvjerenjima.
- d) Osnovno je obrazovanje obavezno i besplatno.
- e) Država jamči pravo sviju na obrazovanje, uz stvarno sudjelovanje svih zainteresiranih čimbenika i stvaranje učiteljskih centara.
- f) Fizičkim i pravnim osobama priznaje se sloboda otvaranja školskih centara, uz poštivanje ustavnih načela.
- g) Profesori, roditelji i učenici sudjelovat će u kontroli i upravi svih centara koje financijski potpomažu državni fondovi u skladu sa zakonom.
- h) Država će nadzirati i usklađivati obrazovni sustav kako bi osigurala poštivanje zakona.
- i) Država će pomagati školske centre koji ispunjavaju zakonom utvrđene uvjete.
- j) Priznaje se autonomija sveučilišta u okviru zakonom utvrđenih granica.

1.3. Ugovor Crkve i države

U skladu s Ustavom i u društvenom okviru pluralnosti i demokracije, španjolska država i Sveta Stolica su nakon uspostave demokracije potpisale nove *ugovore* o suradnji nadišavši prethodne *konkordate* koji su bili svojstveni drugom obliku vla-

davine u Španjolskoj i drugoj crkvenoj stvarnosti. Među tim ugovorima potpisan je i onaj koji se odnosi na *poučavanje i kulturna dobra* a kojim se država obavezuje da će u suradnji s Crkvom jamčiti pravo roditelja da njihova djeca, ako to traže, mogu dobiti vjersko obrazovanje, u skladu s vlastitim religioznim i moralnim uvjerenjima, u javnim školama i privatnim centrima, bili oni katolički ili ne. U daljnjem tekstu navodimo *nekoliko članaka* tog Sporazuma koji mogu pomoći u razumijevanju odnosa prema školskom vjeronauku:

Sveta Stolica i španjolska država, postavljajući reviziju konkordatskih tekstova u duhu Sporazuma od 28. srpnja 1976, pripisuju temeljnu važnost temama koje se odnose na obrazovanje.

S jedne strane, država priznaje temeljno pravo na vjersko obrazovanje te je potpisala međunarodne sporazume koji jamče ostvarivanje toga prava.

S druge strane, Crkva mora uskladiti vlastito obrazovno poslanje s načelima građanske slobode na vjerskom području i s pravima obitelji i svih učenika i profesora, izbjegavajući bilo kakav oblik diskriminacije ili povlaštenosti.

Sredstva društvenog priopćivanja postala su djelotvorna škola spoznaje, kriterija i ponašanja. Stoga u njihovoj se pravnoj regulativi trebaju primijeniti ista načela vjerske slobode i jednakosti bez povlastica, koja Crkva i država jamče na području obrazovanja.

Napokon, povijesna, umjetnička i arhivska baština Crkve nastavlja biti osobito važan dio sveukupnih kulturnih dobara nacije; prema tome se organizira suradnja između Crkve i države kako bi se ta baština stavila u službu i uporabu cijeloga društva i kako bi se osiguralo njezino očuvanje i napredak.

Stoga obje ugovorne strane zaključuju sljedeći SPORAZUM:

Članak 1. – U svjetlu načela vjerske slobode obrazovna će djelatnost poštivati temeljno pravo roditelja na moralno i vjersko obrazovanje njihove djece u školi.

U svakom slučaju, obrazovanje u javnim školama poštivat će vrednote kršćanske etike.

Članak 2. – U svim obrazovnim centrima, u predškolskom obrazovanju, u općem osnovnom obrazovanju i u polivalentnom ujedinjenom bakaleureatu te u stupnjevima strukovnog obrazovanja za učenike iste dobi obrazovni će programi uključivati katolički školski vjeronauk, pod jednakim uvjetima s drugim osnovnim predmetima. Zbog poštivanja slobode savjesti, ta pouka neće biti obavezna za učenike. Ipak je zajamčeno pravo na primanje te pouke.

Obrazovne vlasti primijenit će odgovarajuće mjere kako činjenica što netko pohađa ili ne pohađa školski vjeronauk ne bi dovela do bilo kakve diskriminacije na području školske djelatnosti.

U spomenutim stupnjevima pouke, kompetentne obrazovne vlasti dopustit će da crkvena hijerarhija, pod konkretnim uvjetima koje s njom valja dogovoriti, ustanovi dodatne oblike vjerskog obrazovanja i prisutnosti Crkve u obrazovanju.

Članak 3. – U obrazovnim stupnjevima na koje se odnosi prethodni članak, školski vjeronauk će predavati osobe koje će za svaku školsku godinu odrediti obrazovne vlasti među onima koje dijecezanski ordinarij predloži za predavanje spomenute pouke. Dijecezanski će ordinarij u primjerenom roku unaprijed priopćiti imena profesora i osoba koje se smatraju kompetentnima za tu pouku.

U javnim centrima predškolskoga obrazovanja i osnovnoga općeg obrazovanja imenovat će se, u skladu s navedenim okolnostima, prvenstveno profesori općeg temeljnog odgoja koji to budu tražili.

Nitko neće biti obavezan predavati školski vjeronauk.

Školski će vjeroučitelji u svakom smislu pripadati nastavničkom zboru odgovarajućih školskih ustanova.

Članak 4. Predavanje katoličkog vjeronauka i njegove metodike u sveučilišnim ustanovama za obrazovanje profesora bit će organizirano izborno za sve studente pod jednakim uvjetima kao i za druge osnovne predmete. Profesore tih škola određivat će obrazovne vlasti po istom postupku koji je utvrđen u članku 3, te će i oni biti dio nastavničkog zbora.

Članak 5. – Država jamči Crkvi mogućnost organiziranja dragovoljnih tečajeva pouke i drugih vjerskih aktivnosti u javnim sveučilišnim centrima te uporabu odgovarajućih prostorija i pomagala. Crkvena će se hijerarhija sporazumjeti s upravana tih centara oko vršenja spomenutih djelatnosti u svim njihovim vidovima.

Članak 6. – Crkvena će hijerarhija odrediti sadržaj katoličkog školskog vjeronauka i obrazovanja te predložiti odgovarajuće udžbenike i didaktičke materijale. Crkvena hijerarhija i državna tijela će u okviru vlastitih kompetencija nastojati da ta pouka i to obrazovanje budu prikladno poučavani, tako da i školski vjeroučitelji budu podvrgnuti općoj disciplini tih centara.

Članak 7. – U raznim obrazovnim stupnjevima, materijalni status profesora katoličkog religijskog obrazovanja koji ne pripadaju državnom profesorskom zboru bit će utvrđen dogovorom između središnje administracije i Španjolske biskupske konferencije tako da se taj dogovor može primijeniti počevši od stupanja na snagu ovoga sporazuma.

1.4. Zakoni o vjerskoj slobodi i obrazovanju

Osim španjolskog Ustava i specifične teme obrazovanja valja podsjetiti da taj isti Ustav u *članku 16. vjersku slobodu* definira sljedećim riječima:

1. Jamči se ideološka i vjerska sloboda te sloboda kulta pojedinaca i zajednica bez ograničenja u njegovim očitovanjima osim onoga što je potrebno za održavanje javnoga reda zaštićenog zakonom.
2. Nitko ne može biti prisiljen da se izjašnjava o svojoj ideologiji, vjeri ili vjeroispovijesti.
3. Nijedna vjeroispovijest nema državno značenje. Država će voditi računa o vjerskim uvjerenjima španjolskoga društva i održavat će dosljednu suradnju s Katoličkom crkvom i s ostalim vjeroispovijestima.

Ta se vjerska sloboda regulirala odgovarajućim zakonom o vjerskoj slobodi (BOE od 24. srpnja 1980) u kojemu se utvrđuje sljedeće:

Članak 2. Vjerska sloboda i sloboda kulta zajamčeni Ustavom uključuju, po načelu imuniteta povlastica, pravo svake osobe da:

C) primi i predaje vjerski nauk i najrazličitije obrazovanje, bilo usmeno bilo pismeno ili na bilo koji drugi način, izabran za sebe, za maloljetnike i za osobe s posebnim potrebama, pod njezinom nadležnošću, u školskim prostorima i izvan njih, vjersko i moralno obrazovanje koje je u skladu s njihovim vlastitim uvjerenjima.

Ustavna načela koja se odnose na *obrazovanje* regulirana su raznim upravnim zakonima u kojima se utvrđuje ustroj i organizacija obrazovnog sustava. Ustavni zakon iz 1985. godine koji regulira pravo na obrazovanje (LODE), priznaje, među ostalim, *pravo roditelja i skrbnika da njihova djeca primaju vjersko i moralno obrazovanje u skladu s njihovim uvjerenjima*; osim toga utvrđuje pravo učenika na poštivanje njihovih vjerskih i moralnih uvjerenja.

Zakon iz 1990. godine o općem ustroju obrazovnog sustava (LOGSE) isto tako u svojoj drugoj dodatnoj odredbi utvrđuje *pravo učenika i roditelja na vjersko i moralno obrazovanje sukladno njihovim vlastitim*

uvjerenjima i obvezuje na ostvarivanje onoga što je utvrđeno navedenim ugovorima između Crkve i države, a što se odnosi na *predmet katoličkog školskog vjeronauka* ukoliko to oni zatraže.

Ovo zakonsko priznanje prava na vjersko obrazovanje i odgoj u školskom sustavu iznova je priznato na prikladniji način u novom upravnom zakonu o kvaliteti obrazovanja od 23. prosinca 2002. koji postavlja *novi okvir za školski vjeronauk u obrazovnom sustavu*. U posljednjem dijelu ovoga rada zadržat ćemo se na tom novom zakonskom okviru za školski vjeronauk.

1.5. Druge upute: Vijeće Europe i Unesco

Među zakonske pretpostavke za školski vjeronauk može se ubrojiti i *odluka Vijeća Europe* od 27. siječnja 1999. s Luisom Mariom Puigom, španjolskim socijalističkim zastupnikom u Europskom parlamentu, kao predlagачem. U toj se odluci kaže: *Demokracija i religija nisu nespojive, naprotiv. Demokracija se pokazala kao najbolji okvir za slobodu savjesti, vjerski život i religiozni pluralizam. Sa svoje strane religija, svojim moralnim i etičkim obvezama, po vrednotama koje podupire, svojim kritičkim pristupom i kulturnim izričajem može biti valjan partner demokratskog društva*. Malo dalje ta ista rezolucija pokazuje kako *školski i sveučilišni tečajevi trebaju biti hitno ponovno razmotreni radi boljeg poznavanja raznih religija*.

Vijeće Europe bavilo se i u drugim prilikama raznim kulturama i religijama. U prijašnjim prilikama priznat je svestrani doprinos *religije* europskoj kulturi. Ne govori se samo o *kršćanstvu* nego i o *židovstvu* (Preporuka 885 iz 1987. i Odredba 465) i *islamu* (Odredba 1162, 1991). U prijašnjim prilikama bilo je govora i o vjerskoj toleranciji u demokratskom društvu (Pre-

poruka 1202, 1993) te se upozoravalo na borbu protiv rasizma, ksenofobije i netolerancije (Preporuka 1222, 1993). Vijeće Europe ukazalo je na to kako *ekstremizam ne pripada religiji, nego je njezino izobličene i izopačenje. Nijedna od velikih i drevnih religija ne propovijeda nasilje. Ekstremizam je ljudska tvorevina koja religiju skreće s njezinog humanističkog puta da bi od nje načinila sredstvo održavanja vlasti.*

U svojoj nedavnoj Preporuci 1396. o »Religiji i demokraciji«, koja je prihvaćena 27. siječnja 1999, a predložio ju je španjolski socijalistički zastupnik Luis María Puig, Vijeće Europe je proglasilo: *Demokracija i religija nisu nespojive, nego baš suprotno tome. Demokracija je pokazala da je najbolji okvir za slobodu savjesti, za vjerski život i religiozni pluralizam. Sa svoje strane religija, svojim moralnim i etičkim obvezama, vrednotama koje podupire, svojim kritičkim pristupom i kulturnim izričajem može biti valjan partner demokratskom društvu. Malo dalje ta ista rezolucija pokazuje kako školski i sveučilišni tečajevi trebaju biti hitno ponovno razmotreni radi boljeg poznavanja raznih religija. Konačno, Vijeće Europe u tom dokumentu ukazuje na konkretne zadatke koje preporučuje svim vladama država članica Europske unije kako bi: *zajamčile slobodu savjesti i vjerskog izražavanja; očuvala religiozni pluralizam u društvu, kulturi, obrazovanju i sredstvima priopćavanja; promicale bolje odnose društva i vladâ s raznim religijama i poticale dijalog među religijama; promicale obrazovanje o religijama. Zadržavam se na ovom prijedlogu koji se posebice odnosi na obrazovanje.**

Vijeće Europe je preporučilo posebice ovih pet zadataka: *Osnadžiti učenje o religijama ukoliko je povezano s vrednotama prema kojima mladi moraju razviti kritički osjećaj, u okviru etičkog obrazovanja i obrazovanja za demokratsko građansko društvo. Promi-*

cati, u školi, poučavanje usporedne povijesti raznih religija, s posebnim osvrtom na podrijetlo, sličnost određenih vrednota i razliku u običajima, tradiciji, blagdanima itd. Poticati proučavanje povijesti i filozofije religije i učenje o tim istim temama na sveučilištu, paralelno s teološkim studijem. Suradivati s obrazovnim vjerskim ustanovama kako bi se u njihovim kurikulumima uveli ili osnažili vidovi koji se odnose na prava čovjeka, povijest, filozofiju i znanost. Kada je o djeci riječ, izbjegavati svaki sukob između obrazovanja o religijama koje promiče država i vjere obitelji, kako bi se poštivala slobodna odluka obitelji na tom vrlo delikatnom području.

Spomenuti Delorsov izvještaj, načinjen pod pokroviteljstvom UNESCO-a, koji nudi temeljne smjernice za obrazovanje u 21. stoljeću, ustvrdio je kako *u suočavanju s mnogim izazovima koji ga čekaju u budućnosti, ljudski rod vidi u obrazovanju nezamjenjivo dobro u pokušaju postizanja ideala mira, slobode i društvene pravde – što su ujedno i prve riječi Jacquesa Delorsa u njegovom Izvještaju UNESCO-u. Taj Izvještaj potvrđuje njegovo uvjerenje o bitnoj ulozi obrazovanja u trajnom razvoju osobe i društva. Obrazovanje je, ističe se u Izvještaju, put, svakako jedan među mnogima, ali više od drugih, u službi skladnijeg, izvornijeg ljudskog razvoja, za borbu protiv siromaštva, isključivosti, nerazumijevanja, tlačenja, ratova itd. Kad Izvještaj razmatra napetosti koje će obrazovanje morati nadvladati u 21. stoljeću, on između ostaloga ukazuje na napetost između duhovnoga i materijalnoga. Svijet – kaže se u Izvještaju doslovno – a da to često ne osjeti i ne izrazi, nastoji voditi računa o idealima i vrednotama koje ćemo nazvati moralnima kako ne bismo nikoga povrijedili. Kojeg li plemenitog zadatka za obrazovanje da u svakoj osobi, u skladu s njezinim tradicijama i uvjerenjima i uz puno poštivanje pluralizma, uzdiže misli i duh*

do univerzalnoga i do određenog nadilaženja sebe samoga! Preživljavanje čovječanstva – ističe Povjerenstvo odmjeravajući riječi – ovisi o tome.

Međutim, i nakon što je predstavio četiri potporna obrazovanja u 21. stoljeću i ukazao na *znati učiti, znati činiti, znati živjeti zajedno*, Izvještaj ističe: Šire poimanje obrazovanja treba svaku osobu potaknuti na otkrivanje, buđenje i širenje svojih kreativnih mogućnosti, aktualizirajući tako blago koje je sakriveno u svakome od nas, što pretpostavlja nadilaženje usko instrumentalnog viđenja obrazovanja... kako bi se uloga obrazovanja promotrla u svoj svojoj punini, radi ostvarivanja osobe koja *uči biti*. Malo nakon toga Izvještaj nadodaje: Od svog prvog sastanka, Komisija je energično potvrdila temeljno načelo – obrazovanje treba doprinijeti općem razvoju svake osobe: tijelu i duši, razumu, osjetljivosti, estetskom osjećaju, osobnoj odgovornosti i duhovnosti.

2. CRKVENE PRETPOSTAVKE

Narav i *identitet katoličkog školskog vjeronauka* u španjolskom obrazovnom sustavu, u okviru Ustava iz 1978. i sporazuma iz 1979, određuje se u dokumentu španjolskih biskupa objavljenom 1979. godine. To je nesumnjivo *ključni dokument*² za razumijevanje *dometa i smisla prisutnosti katoličkog školskog vjeronauka* u školama prvo- i drugoga stupnja s gledišta Crkve.

U tom se dokumentu ustanovljuju uobičajene *školske značajke* vjeronauka kao školskog predmeta, pod jednakim uvjetima kao i kod ostalih predmeta; ciljevi, metode i sadržaji svojstveni školi ali *formulirani s kršćanskog gledišta*, po čemu je to *konfesionalni predmet*; a istovremeno je razjašnjena i razlika između kateheze i religijske inicijacije. Iz toga dokumenta ovdje navodimo,

iscrpno ga citirajući, *bitne doprinose* koji omogućuju da se shvati identitet školskog vjeronauka u demokratskom društvu³.

2.1. Ključni dokument za utvrđivanje identiteta školskog vjeronauka

Dokument se u *prvom dijelu* usredotočuje na obrazlaganje *nužnosti školskog vjeronauka* produbljujući sljedeća objašnjenja:

- To je *zahtjev škole* čije je svojstvo, među ostalima, sustavno prenošenje kulture, kao i obrazovanje i odgoj. U tom školskom okviru školski vjeronauk omogućuje učenicima da se jasno postave prema kulturnoj tradiciji, te da se kritički uključe u društvo dajući odgovor na konačni smisao života sa svim etičkim vidovima. Kao dio školskog sustava, školski vjeronauk valja smatrati i organizirati kao *redoviti školski predmet*, poput svih ostalih predmeta.
- To je i *pravo pojedine osobe i roditelja* u istome smislu kao što je to već izneseno s obzirom na zakonske pretpostavke u prvome dijelu našega rada. Ističe se kako to pravo obitelji ne potječe od hipoteke konfesionalne države, jer se država ne podudara s religioznim odnosno moralnim usmjerenjima i osjećajima svojih državljana, nego je to svojstveni zadatak društva i njegovih skupina ukoliko žive unutar utvrđenih zakonskih okvira.

² Usp. COMISIÓN EPISCOPAL DE ENSEÑANZA Y CATEQUESIS, *Orientaciones Pastorales sobre la Enseñanza Religiosa Escolar. Su legitimidad, carácter propio y contenido*, lipanj 1979.

³ Na tom *identitetu* školskog vjeronauka koji je označen u dokumentu iz 1979. kasnije se definirao *identitet* školskog vjeroučitelja, posebice u državnim školama. S obzirom na taj identitet, o kojemu u ovom radu nećemo pobliže govoriti, vidi više u: COMISIÓN EPISCOPAL DE ENSEÑANZA Y CATEQUESIS, *El profesor de Religión Católica. Identidad y misión*, siječanj 1998.

- Školski vjeronauk je *sastavni dio ljudskog obrazovanja* na temelju kojega se može uspostaviti dijalog između vjere i kulture, pomoću kritičkih kriterija i u skladu s obrazovnim procesom.
- Školski vjeronauk je napokon, prema tom dokumentu, *crkveno služenje* koje ne otežava pravo na religioznu slobodu, nego ga razvija i omogućuje te poštuje prava roditelja koji traže vjersko obrazovanje za svoju djecu u dogovoru s Crkvom. Stoga je to poučavanje u potpunosti školsko, ali je istovremeno i *konfesionalni predmet* čiji sadržaj određuje Crkva, a predaju ga profesori koje imenuje Crkva u skladu s ugovorom sklopljenim s državnim vlastima.

U svom drugom dijelu, dokument ističe *identitet školskog vjeronauka kao školskog predmeta koji je različit od kateheze*. Posebna obilježja školskog vjeronauka jasnija su kad se školski vjeronauk stavi u odnos s katehezom kršćanske zajednice i s drugim školskim predmetima.

- Riječ je o dva različita područja. Školski vjeronauk i kateheza kršćanske zajednice smješteni su u dva različita područja, koja su u skladu s vlastitim svojstvima. U *školi* su ljudske skupine prvenstveno ujedinjene akademskim odnosima pedagoške naravi, dok su na *crkvenom* području skupine vjernika prvenstveno povezane vezom vjere.
- *Pokreću ih različiti izvori*. U katehezi kršćanske zajednice Crkva djeluje po vlastitoj inicijativi u strukturama koje ona sama ustanovljuje za katehizaciju: katekumenat, župe, apostolske skupine, male zajednice... Zajednica je ona koja ih saziva i šalje. U *školskom vjeronauku*, naprotiv, Crkva djeluje na području koje je stvoreno prvenstveno za obrazovanje građana u društvenim strukturama stvorenim s tim ciljem. Tu je Crkva pozvana

na svoje služenje, kao što mogu biti pozvane druge vjeroispovijesti i druge kulturne skupine. Crkva može i ne mora biti u mogućnosti odgovoriti na taj zahtjev. Ako prihvaća, nastoji prilagoditi školski vjeronauk ciljevima i metodama koje su svojstvene školi i utjeloviti svoje djelovanje u konkretnim povijesnim uvjetima ustanove koja poučava.

- *Različite su i nakane naslovnika*. S obzirom na *katehezu kršćanske zajednice*, kod roditelja koji šalju svoju djecu, kao i kod djece i mladih koji dolaze na vlastitu inicijativu, pretpostavlja se izravan i izričita nakana traženja evangelizacije i dubljeg uključivanja u kršćansku zajednicu. S obzirom na *školski vjeronauk*, kad roditelji zahtijevaju da u obrazovanju njihove djece na više ili manje izravan način ne nedostaje ta dimenzija, oni žele da se religijsko uključi u ljudsko obrazovanje tako da smisao života i viđenje svijeta koje će učenici primiti u školi sadržavaju i kršćansku perspektivu.
- *Različiti su im ciljevi*. Cilj kateheze kršćanske zajednice je uvođenje i dozrijevanje kršćanske vjere u toj zajednici, ukorjenjujući se u vjeri te zajednice, izražavajući se u svim njezinim noološkim i kognitivnim dimenzijama, aktivno sudjelujući na liturgijskim slavljinama i ispunjavajući kršćanske obveze. Život kršćanske zajednice kao takve jest svojstveno mjesto dozrijevanja osobne i zajedničke vjere. Cilj *školskog vjeronauka* je poticaj da, na temelju poznavanja kršćanske vjere, dođe do interdisciplinarnog dijaloga između evanđelja i ljudske kulture u čijoj kritičkoj asimilaciji učenik dozrijeva. Svrha je školskog vjeronauka integrirati tu dimenziju u obrazovanje osobnosti, uključujući poznavanje vjere u cjelinu ostalih znanja i općih stavova koje učenik usvaja s obzirom na život.

Dokument isto tako ukazuje na **posebnost školskog vjeronauka s obzirom na druge akademske discipline**. Školski vjeronauk mora jasno izraziti svoj identitet ne samo s obzirom na katehezu kršćanske zajednice nego i s obzirom na druge predmete, pokazujući svoj poseban doprinos školi. Svaki se predmet naime označuje posebnim približavanjem stvarnosti, odgovara na čovjekova specifična pitanja i zahtjeve dajući izvorni doprinos postizanju općih ciljeva obrazovanja.

Što bi mogao biti **poseban doprinos školskog vjeronauka** u tom općem procesu ljudskog dozrijevanja osobe? Školski vjeronauk otvara učenika, na prvome mjestu, problematici posljednjega, dubokoga smisla života: problematici kojoj se ne može pristupiti na druge načine koji su svojstveni drugim znanostima. Kako bi odgovorio na tu problematiku, školski vjeronauk ustanovljuje interdisciplinarnu suglasnost između vlastitoga znanja i znanja drugih predmeta.

Pogledajmo sada na koju razinu treba smjestiti taj dijalog. Školski vjeronauk ne samo da se utjelovljuje u konkretne doprinose drugih predmeta boljem shvaćanju određenih doktrinarnih ili praktičnih vidova, nego se ne ograničava ni na odgovaranje na pitanja što ih znanja koja proistječu iz tih predmeta mogu postaviti kršćanskoj vjeri.

Odnos između školskog vjeronauka i drugih školskih disciplina ne treba se ustanoviti isključivo na **konkretnim temama koje su posebno bliske**, nego prije svega na onoj razini na kojoj **svaki predmet oblikuje učenikovu osobnost**.

Školski vjeronauk osim toga usvaja opće ciljeve škole, razvijajući pritom ciljeve koji su svojstveni školskim predmetima u specifičnim dimenzijama kršćanske savjesti kao što su: stvaralačka i kritička sposobnost vjere, povijesni osjećaj koji polazi od vjere, sposobnost uočavanja semantičkog ustroja religioznog govora i njegove neizostavne uloge u obliko-

vanju osobnosti, napose u razumijevanju međusobnih odnosa i ljudskog suživota, poseban osjećaj za radikalna ograničenja čovjeka...

Upozoravamo međutim da se interdisciplinarni dijalog školskog vjeronauka nudi kao vjerničko tumačenje stvarnosti, bez ikakve težnje za vlašću, vodeći računa o misli Drugog vatikanskog sabora, koji potvrđuje opravdanu autonomiju ljudske kulture i posebice znanosti (GS 59).

Dokument napokon donosi prvu **sintezu temeljnog sadržaja školskog vjeronauka** usredotočenog na kršćansku poruku. Posebnost školskog vjeronauka, kao što proizlazi iz svega dosad rečenoga, ograničit će njegov sadržaj. Taj se sadržaj sastoji u predstavljanju **poruke i kršćanskog dogadjanja** koje omogućuje sintezu između vjere i kulture, kako bi učeniku priskrbio kršćansko viđenje čovjeka, povijesti i svijeta i tako ga otvorio za probleme posljednjega smisla života i u njima ga usmjerio.

Stoga će biti nužno predstaviti ono što je kršćanska vjera u svojim **temeljnim elementima**: u poruci koju Crkva navijesta svakako ima mnogo drugotnih sastavnica čije predstavljanje velikim dijelom ovisi o promjenama okolnosti. Te se sastavnice također mijenjaju. Postoji međutim **bitni sadržaj**, živa jezgra koju se ne može izmijeniti niti prešutjeti a da se teško ne ugrozi sama evangelizacija (Pavao VI, EN 25).

Kakav god bio školski razvoj te bitne jezgre kršćanske poruke, morat će uvijek imati oblik određene **organske sinteze** razmišljanja.

Svakom je školskom predmetu naime svojstvena sustavnost razmišljanja i djelovanja. S druge strane, interdisciplinarni dijalog između školskog vjeronauka i ostalih predmeta bit će nemoguć ako se na kraju ne dobije organska sinteza kršćanske poruke. Kako bi učenik mogao integrirati svoje sveukupno iskustvo, informacije i vjersko ponašanje u identitet svoje ljudske i kršćanske osobnosti,

potrebno je i viđenje koje je sukladno njegovoj vjeri i kršćanskom životu. Ta sinteza može se postići tako da elementi Božjeg otajstva i njegovog spasonosnog djelovanja budu unutarnja veza koja utemeljuje razumljivost kršćanskog otajstva.

Kao što smo to već više puta istaknuli, interdisciplinarna povezanost jedno je od temeljnih obilježja školskog vjeronauka. Stoga se **razvoj temeljne jezgre kršćanske poruke** – koja svakako mora biti prisutna bez ograničenja ili izobličenja bilo kojeg oblika školskog predstavljanja te poruke – različito u njoj suobličuje prema ljudskoj i kulturnoj znanstvenoj problematici što ih razne akademske discipline i brige suvremenog čovjeka postavljaju kršćanskoj vjeri. S druge strane, dob učenika, stanje vjere i svijest o pripadnosti Crkvi, njihova religiozna kultura, njihovo društveno okruženje, kvaliteta primljene katehizacije... mogu biti toliko različiti da nameću pluralnost naglasaka u predstavljanju te bitne jezgre.

Prije negoli prijedemo na sljedeću točku bit će potrebno iznijeti još nekoliko primjedaba koje su osobito važne.

- Ustvrdivši da ne može postojati kvalitetan školski vjeronauk bez predstavljanja bitnog sadržaja vjere, želimo reći kako se taj sadržaj mora izraziti tako da bude moguć dijalog s kulturnim potrebama koje učenici žive i otkrivaju: time se ne želi reći kako se s njima treba poistovjetiti ili kako bi im se trebalo podložiti, nego kako je prijeko potrebno da ta jezgra ne bude predstavljena na način koji je nespojiv s kulturom koju želimo prožeti. Drugačije rečeno, postoji **sinteza vjere** koja polazi od kulturnih pretpostavki i u teološkim područjima iz drugih vremenskih razdoblja koje usprkos njihovoj objektivnoj vrijednosti, ne mogu prikladno odgovoriti na posebna obilježja školskog vjeronauka. Paradigmatu napora predstavljanja biti

vjere sa svom vjernošću dijalogu s konkretnom društveno-kulturnom situacijom nalazimo upravo u naučavanju Pavla VI, u njegovoj pobudnici o evangelizaciji u suvremenom svijetu.

- Na drugome mjestu, suvremenoj kulturi ponekad nedostaju **potrebne pretpostavke** za dijalog između vjere i kulture. Nerijetko se događa da se vjeroučitelji koji stručno predaju katolički nauk i nadovezuju se na kršćansko iskustvo, stavove i obveze, susreću s učenicima za koje je sav taj svijet religioznoga iskustva stran i bez smisla. U takvim okolnostima, ono za čime vjeroučitelji žale jesu pretpostavke koje bi bile jednako prisutne kod učenika, kako bi se mogao uspostaviti stvaran dijalog između vjere i kulture u školskom okviru. Valjat će se zatim potruditi oko ponovnog zadobivanja govora, simbola i oblika koji su tipični za iskustvo u vjerskoj povijesti te za ostvarivanje filozofskog razmišljanja o općim antropološkim pretpostavkama otvaranja čovjeka za transcendenciju i kršćansku vjeru, kao i za etički život.

2.2. Opći direktorij za katehezu

Identitet školskog vjeronauka, kao što smo ga opisali na temelju španjolskog dokumenta, može se uočiti i na općoj razini u **Općem direktoriju za katehezu**. U tom se dokumentu kaže:

73. Posebno razmišljanje zaslužuje – unutar služenja Riječi – vlastito obilježje školskog vjeronauka i njegova odnosa prema katehezi djece i mladih.

Odnos između školskog vjeronauka i kateheze odnos je razlikovanja i komplementarnosti: »Postoji nerazrješiv vez i istodobno jasna razlika između vjeronauka i kateheze.«

Ono što školskom vjeronauku daje njegovu posebno obilježje jest činjenica da je

pozvan prodrijeti na područje kulture i imati veze s ostalim ljudskim znanjima. Naime, kao izvorni oblik služenja Riječi školski vjeronauk uprisutnjuje evanđelje u osobnom sustavnom i kritičkom procesu asimilacije kulture.

U svijetu kulture, koji učenici prihvaćaju i koji je određen znanjima i vrijednostima koje pružaju ostali školski predmeti, školski vjeronauk polaze dinamični kvasac evanđelja i nastoji da »doista može dodati i druge elemente znanja i obrazovanja kako bi evanđelje prošlo način razmišljanja učenika na području njihova odgoja i obrazovanja te da se usklađivanje njihove kulture provede u svjetlu vjere«.

Stoga je potrebno da školski vjeronauk bude, kao i ostali školski predmeti, jednako zahtjevan u sustavnosti i strogosti poput ostalih predmeta. On mora prikazati kršćansku poruku i događaj s istom ozbiljnošću i dubinom s kojima ostali predmeti predstavljaju svoja saznanja. No on se uz njih ne smješta kao sporedna stvar, već u potrebni interdisciplinarni dijalog. Taj dijalog mora se ponajprije uspostaviti na onoj razini na kojoj svaki predmet oblikuje osobnost učenika. Na taj će način prikazivanje kršćanskog evanđelja utjecati na način na koji se shvaća stvaranje svijeta i smisao povijesti, temelj etičkih vrijednosti, uloga religije u kulturi, sudbina čovjeka, odnos s prirodom. Školski vjeronauk putem tog interdisciplinarnog dijaloga utemeljuje, jača, razvija i upotpunjuje obrazovno djelovanje škole.

Školsko okruženje i naslovnici školskog vjeronauka

74. Školski vjeronauk odvija se u različitim školskim okruženjima, pa je to razlog što poprima različite naglaske, prem-

da posvuda zadržava svoje vlastito obilježje. Ti naglasci zavise od zakonskih i organizacijskih uvjeta, od didaktičke koncepcije, od osobnih pretpostavki učitelja i učenika te od odnosa između školskog vjeronauka i obiteljske i župne kateheze.

Sve modele školskog vjeronauka koji su se razvili kroz povijest nakon ugovora s državama i odluka pojedinih biskupskih konferencija nije moguće svesti na jedan oblik. No potrebno je založiti se kako bi školski vjeronauk prema svojim pretpostavkama odgovorio na svoju posebnu svrhu i obilježja.

Učenici »imaju pravo istinito i sigurno učiti vjeru kojoj pripadaju. Ne može se zanemarivati to njihovo pravo da dublje spoznaju Kristovu osobu i cjelovitost spasenjskog navještaja koji je donio. Dakle, konfesionalno obilježje školskog vjeronauka, koje se u Crkvi odvija na načine i oblike određene u pojedinim zemljama, nužno je jamstvo koje se pruža obiteljima i učenicima koji izabiru takvu pouku.« Za katoličku školu školski je vjeronauk, tako označen i upotpunjen ostalim oblicima služenja Riječi (kateheza, liturgijska slavlja itd.), nužnim dijelom njihove pedagoške zadaće i temelj njihova postojanja.

Školski vjeronauk u okviru javne (državne) i nekonfesionalne škole, tamo gdje građanske vlasti ili ostale okolnosti nalažu zajednički vjeronauk katolicima i nekatolicima, imat će ekumenskije obilježje te pridonijeti zajedničkom međureligijskom upoznavanju.

U ostalim prigodama školski vjeronauk moći će imati više kulturno obilježje usmjereno na upoznavanje religija, a katoličku će vjeru prikazati s dužnom važnošću. I u tom slučaju, a nadasve ako ga poučava profesor koji ga iskreno poštu-

je, školski vjeronauk zadržava istinsku dimenziju »evandeoske priprave«.

75. Životne i vjerske prilike učenika koji polaze školski vjeronauk značajno se i neprekidno mijenjaju. Školski vjeronauk mora računati s tom činjenicom kako bi mogao postići vlastite svrhe.

Školski vjeronauk učenicima vjernicima pomaže da bolje shvate kršćansku poruku s obzirom na velike egzistencijalne probleme koji su zajednički svim religijama i karakteristični za svako ljudsko biće, s obzirom na stajališta o životu koja su najprisutnija u kulturi i s obzirom na najveće moralne probleme s kojima se čovječanstvo suočava danas.

No oni učenici koji još uvijek traže, ili koji se suočavaju s vjerskim sumnjama, u školskom će vjeronauku moći otkriti što je točno vjera u Isusa Krista, koji su odgovori koje Crkva pruža na njihova pitanja, dajući im prigodu da bolje preispitaju vlastitu odluku.

No kada učenici nisu vjernici, školski vjeronauk poprima obilježja misionarskog naviještanja evanđelja u skladu s vjerskom odlukom kojoj će kateheza sa svoje strane, u zajedničarskom okruženju, pomoći rasti i sazrijevati.

3. SOCIOLOŠKE PRETPOSTAVKE

U ovom dijelu ističemo dvije nove vrste povezanosti kako bi se shvatio suvremeni školski vjeronauk. Na početku ćemo se usredotočiti na strogo **sociološke** pretpostavke, oslanjajući se na specifične rasprave, bez ikakve pretenzije na produbljivanje te teme, jedino da pokažemo temeljna mjesta pluralne sociologije koja zahtijeva školski vjeronauk. Nakon toga ćemo predstaviti »dekalog« pretpostavki koje su više **teoretskoga** i ideološkoga značenja i koje polaze od građanskog tumačenja.

3.1. Sociološka istraživanja

Prije svega pogledajmo sociologiju i njezine statistike. Centar za sociološka istraživanja⁴, u svom je Izvještaju u ožujku 2002. objavio podatke koji se odnose na različita pitanja u vezi s obrazovanjem. To istraživanje uključuje i pitanje o tome slažu li se ispitanici s postojanjem **školskog vjeronauka** u javnim školama ili ne. Istraživanje je uključilo i razlike po vjeroispovijestima. S obzirom na katoličku vjeru, nešto više od 82% je za, dok je 10,5% protiv; s obzirom na islamsku vjeru, gotovo 50% je za, a 35% je protiv; slično potonjima misle i pripadnici židovske i protestantske vjere. Prisjetimo se da se pitanje odnosi na školski vjeronauk u državnim školama. Pažnju privlači činjenica da su podaci o školskom vjeronauku znatno različiti s obzirom na vjersku pripadnost. To bi se moglo objasniti i tako što je **španjolsko društvo**, sociološki gledano, većinom katoličko; s povijesnog i kulturalnog motrišta, naše se društvo tijekom stoljeća oblikovalo u kršćanskoj religijskoj tradiciji i, premda s kulturnim korijenima drugih religijskih tradicija, u najvećem je dijelu nasljednik kršćanskih vrednota. S druge strane, religijska pluralnost u našem društvu jest stvarnost koja je više u početnom stadiju nego u drugim europskim zemljama, a naša multikulturalna tradicija nije preširoka.⁵

Ti podaci, koji govore o tome da je više od 80% španjolskoga pučanstva naklonjeno školskom vjeronauku, predstavljaju **statistički i sociološki dokaz** u korist školskog

⁴ Podaci iz ovog i sličnih zanimljivih istraživanja mogu se vidjeti na web stranicama te ustanove (Centro de Investigaciones Sociológicas): www.cis.es.

⁵ O tome vidi više u našim raspravama koje su objavljene u »Escuela Española« br. 23 od 23. svibnja 2002. i u »Alfa y Omega«, vjerskom dodatku dnevnika ABC, od 9. svibnja 2002.

vjeronauka u školskom kurikulumu. Taj se dokaz nadovezuje među ostalim i na antropološke i pedagoške, koji su temeljniji, a isto tako i na ustavne. Više od 82% građana je za, a samo je 10% protiv.

Ovi posljednji podaci Centra za sociološka istraživanja pribrajaju se drugim, isto tako statističkim podacima, iz školske 2001/2002. godine, o **učenicima koji se opredjeljuju za nastavu katoličkog vjeronauka**. Ti podaci pokazuju da se više od 76% učenika *svih vrsta i razina škola* opredjeljuje za školski vjeronauk. Gotovo tri milijuna učenika slobodno se opredjeljuje za nastavu katoličkoga vjeronauka, dok ga gotovo 900000 ne izabire. U *ugovornim školama*, koje su većinom vjerske, postotak učenika koji pohađaju školski vjeronauk prelazi 99%. Pogledamo li *privatne neugovorne škole*, otkrivamo da oko 77% onih koji se opredjeljuju za školski vjeronauk. Podaci pokazuju da se u *javnim školama* gotovo 70% učenika opredjeljuje za školski vjeronauk. Točnije rečeno, riječ je o više od 85% učenika u predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama te više od 50% srednjoškolaca. Zbroj tih statističkih podataka, sociološka ispitivanja i slobodno opredjeljenje učenika za vjeronauk u školi ukazuju na **ozračje naklonjeno školskom vjeronauku u španjolskom društvu**, iako sredstva priopćavanja ne odražavaju opću situaciju. Paradoksalno, čini se da se 10% španjolskoga društva koje je protiv školskoga vjeronauka u školi u nekim sredstvima priopćavanja i u nekim ustanovama čuje puno više.

3.2. Građanski govor

U ovom drugom dijelu *socioloških* pretpostavki predstaviti ćemo *deset teorijskih argumenata* koji mogu doprinijeti socijalnom razgovoru o legitimitetu ili nelegitimitetu religije u školi⁶.

1. U kulturi našega vremena prije svega vodimo računa o okviru *novoga društva* u kojemu *ne valja miješati javni prostor s državom*, kao niti s politikom. Ovdje se oslanjamo na tezu **Joséa Casanove**⁷ u nedavno objavljenoj knjizi čiji je uvod napisao **Rafael Díaz Salazar**. *Sociolog Casanova vješto analizira kako građansko društvo – ističe Díaz Salazar – predstavlja javni prostor koji se sastoji od raznih područja s određenom vrstom autonomije... među njima je religiozna činjenica jedna od onih koje najviše dinamiziraju interakciju među raznim područjima od kojih je taj djelokrug sastavljen, a među njima, političko društvo i državu*. Javni prostor u kojemu žive građani prilagođen je građanima, tu je bilo i još uvijek je religiozno koje ne samo da živi između slika i sekularizacije, nego će u neobičnom procesu koji Casanova naziva »deprivatizacija«, *religije osloboditi važne javne službe u izgradnji modernoga svijeta*. Riječ je nesumnjivo o multireligioznim društvima, ali ipak društvima koja su religiozna u većoj mjeri od one koju je prognoziralo moderno doba.

2. Moguće je da svi čimbenici koji tvore dio javnoga prostora *ne žele biti prisutni u obrazovnom sustavu* nekoga društva. Religiozno, koje je prisutno u tom javnom

⁶ O tome vidi više u našem nedavno objavljenom prilogu: *Interpelaciones a la educación cristiana desde la enseñanza de la religión*, u: »Sínite« (2002) 131, 465-496.

⁷ J. CASANOVA, *Religiones públicas en el mundo moderno*, Editorial PPC, Madrid 2000. Uz teoretska sociološka razmišljanja knjiga prikazuje razne zemlje u kojima je religija dobila novo mjesto u javnosti na temelju novih odnosa između javnoga i privatnoga, nove uloge religije u modernome svijetu i novih strujanja u procesu sekularizacije. U istome smislu vidi i: J. M. MARDONES, *El discurso religioso de la modernidad*, Anthropos, Barcelona 1998; *Análisis de la sociedad y fe cristiana*, PPC, Madrid 1995; *En el umbral del mañana, el cristianismo del futuro*, PPC, Madrid 2000.

prostoru, prisutno je u obrazovnom sustavu⁸ jer je ono *čimbenik humanizacije, osnovna sastavnica čovjekova obrazovanja...* da se izrazimo riječima **Gómeza Llorente**⁹. Doista, slažemo se s njime, *religija nije temeljna ili utemeljujuća. Kad kažem osnovna sastavnica, želim samo reći da je to poznavanje temelj ili preduvjet za ispravno prihvaćanje drugih spoznaja, u konačnici za bolje shvaćanje samoga sebe ili za upoznavanje vlastitog načina mišljenja i bivanja, pa bilo što bude.* Ne možemo se složiti s **Victorijom Camps**¹⁰ kad u istom broju toga časopisa tvrdi da se religiozno može savršeno ispustiti iz ljudskog obrazovanja, iako priznaje da može imati ulogu u kulturnom obrazovanju osobe.

3. **Španjolski Ustav** iz 1978. nije laički, niti konfesionalan. Na području jednakosti jamči ideološku slobodu i slobodu bogostovlja. Nijednu religiju ne proglašava službenom državnom religijom. Međutim, uključuje znakovit izričaj (članak 16): *Državne će vlasti voditi računa o religioznim uvjerenjima španjolskoga društva.* Isto tako jamči (članak 27) *religioznu i moralnu pouku*, prema uvjerenjima roditelja (27.3), ali je važnije pravo na cjelovito obrazovanje (27.2) što određuje da neće biti ni ukinuta ni sprečavana nijedna od konstitutivnih čovjekovih sloboda.

Ti sadržaji, koji su plod vrlo složenog ustavnog konsenzusa, traže od nas, zajedno s divnim riječima **Gómeza Llorente**¹¹, *poštovanje Ustava. Laičnost javne škole* koja se traži i zahtijeva te *laičnost države* koja se brani jesu prihvatljivo polazište u pluralističkom društvu, ali nam se ne čini jedinim tumačenjem španjolskoga društva. To je toliko neprihvatljivo i vrijedno prijekora danas kad se potvrđuje kao element koji određuje i koji je presudan za naše društvo, kao što su bili drugi oblici konfesionalnosti javne škole ili države svojstveni

drugim vremenima. Navedeni članak 27¹² naše temeljne povelje o obrazovanju, izražava privolu svih sugovornika društva koje bismo mogli predstaviti kao **primjer dijaloga i društvenog dogovora** koji prema tome otad valja držati, premda nije bilo tako, ali koje možda već povezuje trenutak nadoknađivanja onih snaga za čije rezultate iz iskustva znamo da su uvijek plodonosni.

4. Konkretni oblici s kojima religiozno može ostati prisutno u školskom kurikulumu mogu biti različiti i promjenjivi, jednom će biti pouzdaniji nego drugiput¹³. Posljednjih smo godina svjedočili širokom rasponu oblika: poznato rješenje **Otera Novasa**, koje je uvedeno nakon prvih demokratskih promjena u EGB, FP i BUP, školski vjeronauk ili etika, dva sata tjedno u svim razredima i oba potpuno vrednovana; prijedlog **Joséa Segovie**, u prvim godinama socijalističke vlade, školski vjeronauk bez alternative i s polovicom školske satnice; **zakonske odredbe Logse** (1990) u drugoj dodatnoj odredbi, koje se temelje isključivo na strogom ispunjavanju ugovora Crkve i države, a ne na španjolskom Ustavu, ni na obrazovnim ciljevima niti na pravima roditelja i djece; prvo reguliranje **kraljev-**

⁸ Usp. DELORS, *Učenje – blago u nama.*

⁹ L. GÓMEZ LLORENTE, *El papel de la religión en la formación humana*, u: «Iglesia Viva» (2002) 202, 17-59.

¹⁰ V. Camps to izražava na brojnim mjestima. Kao primjer se može vidjeti sljedeći članak: *Religión, educación y enseñanza*, u: «Iglesia viva» (2000) 202, 9-16.

¹¹ Usp. navedeni članak. Vidi također isti rad Luisa Gómeza Llorente u: *Tender Puentes. PSOE y mundo cristiano*, Desclee, Bilbao 2001.

¹² Može se uzeti u obzir cjelovit članak 27. španjolskoga Ustava. Isto je tako nadahnuteljsko čitanje članka 26. Opće deklaracije o ljudskim pravima. Oba su ta članka već predstavljena u prvome dijelu ovoga rada.

¹³ Usp. C. ESTEBAN GARCÉS, *Didáctica del Área de Religión*, Ediciones SPX, 21998, poglavlje 9, str. 153-202.

skih dekreta o donjoj granici poučavanja (1991, koje je Vrhovni sud 1994. proglasio ništavnima) u kojima se poništavaju učinci vrednovanja vjeronauka te se ustanovljuju alternativne školske djelatnosti za najmanju pouku bez vrednovanja; **kraljevski dekret od 16. prosinca 1994.**, koji je i danas na snazi, jer je sudskom odlukom povratio učinke vrednovanja područja vjeronauka, ali inzistirajući na alternativni koja se ne vrednuje i na sadržajima koji nisu kurikularni osim u nekim razredima; nova obrada školskog vjeronauka koju je ustanovio **zakon o kvaliteti** sa svojom drugom dopunskom odredbom i novim nastavnim predmetom »Društvo, kultura i religija« za sve učenike s dvostrukom mogućnošću: konfesionalnom i nekonsfesionalnom.

U svjetlu novijih iskustava čini nam se da ne valja predlagati djelomičnu politiku jednog ili drugog predznaka. Spomenuto **ustavno priznanje** bit će prikladan primjer i **uzor** obrazovne politike u našem društvu. Novi zakon o kvaliteti bit će nužan korak, ali možda ipak neće biti prijedlog koji će prihvatiti svi na koje se on odnosi.

5. Kakvi se god *tehnički* prijedlozi izradili, a prijedlog GOCE u dobroj mjeri ide u tome smjeru, morat će uzeti u obzir neophodnu prisutnost religioznoga znanja u školskom kurikulumu i voditi računa o tome da se religiozno ne susreće apstraktno ni u društvu ni u povijesti, nego uvijek vezano uz **tradicije i vjeroispovijesti** koje su nerazdvojivo spojene s religioznom činjenicom. Isto tako valja razriješiti i jedno drugo pitanje: poučavanje-učenje religiozne činjenice, osobito kada se vezuje uz neku religioznu tradiciju, valja potpunije nadovezati na neko etičko i aksiološko oblikovanje, jer se tim pitanjima mora uvijek pristupiti povezano, premda tehnički prijedlozi konačno vode računa o raznim pedagoškim promišljanjima za jedno i drugo poučavanje.

To što je poučavanje religiozne činjenice vezano uz konkretnu tradiciju ne treba biti prepreka. Dostatan je drugačiji stav – ističe **Eugenio Trías** u svom djelu »Zašto nam je potrebna religija«: *onaj koji se približava religiji, posebice po pouci koju može dati, a da to približavanje ne znači ispovijest vjere ili vjerovanje u načela jedne ili druge religije. To se može načiniti polazeći od najradikalnijeg i najjednosmislenijeg agnosticizma kao i od religioznog stava koji ne traži prihvaćanje jednog ili drugog posebnog oblika religije.* Naše društvo u ovom trenutku nije dostiglo zrelost koju predstavlja dogovor Trías, ali smo možda tome već bliže negoli prije nekoliko desetljeća. Za Zapad, možda više za Europu, to je nastavni predmet koji teži pomirenju sa samim sobom, sa svojom tradicijom i poviješću, sa samom stvarnošću ljudskoga bića.

6. Kad se govori o prisustvu religijskoga u školi, premda je riječ o jednoj od religija koje su sklopile dogovor s državom, *ne govorimo o indoktriniranju ni o katehezi.* Kao što je to proročki istaknuo dokument iz 1979. godine¹⁴ i kao što je to sa sigurnošću istaknuto u raznim prigodama, npr. prigodom prihvaćanja kurikuluma vjeronaučnog područja 1992, koji važe i danas nakon prilagođavanja tog istog prijedloga što ga je u studenome 2001. obavila Biskupska komisija za vjeronauk.¹⁵

¹⁴ COMISIÓN EPISCOPAL DE ENSEÑANZA Y CATEQUESIS, *Orientaciones Pastorales sobre la Enseñanza Religiosa Escolar*. Cjelovit tekst ponovno je objavljen o dvadesetoj obljetnici prvog objavljivanja, u broju 131-132 (lipanj-srpanj) iz 1999. godine časopisa *Religión y Escuela*. Taj smo dokument već spominjali kad je bilo govora o *crkvenim prijedlozima* za ERE.

¹⁵ O sadašnjem vjeronaučnom kurikulumu i o njegovoj novijoj preradbi usp.: C. ESTEBAN GARCÉS, *Reorganizado el currículo de Religión por la Comisión Episcopal de Enseñanza*, u: »Religión y Escuela« (2001)155 (prosinac).

Nema sumnje da je to jedna od pretpostavki koju najlošije razumiju u našem bliskom okruženju. U Crkvi također. Valja ozbiljno prihvatiti činjenicu da vjeronauk u školi, iako je konfesionalan, *nema za vlastiti cilj ni katehezu*, ni indoktriniranje ni prozelitizam; njegovi ciljevi ne traže religijsku inicijaciju. Društvo i škola ne trebaju biti toliko nepovjerljivi prema obrazovnom doprinosu religijskoga. Crkva i religije moraju, sa svoje strane, prihvatiti školske okvire i osobitosti škole, biti lojalni javnom služanju koje nude u okviru pluralističkog društva ne podčinjavajući školsku ustanovu sebi. Znakovita je već i sama činjenica da se danas ipak i o toj temi govori.¹⁶

7. Ako je religijsko prisutno u školskom sustavu, onda mora poštivati tu strukturu, pogotovo ako je javna. Očito je da obrazovni sustav *mora postaviti uvjete i ograničenja religijskoj pouci, njezinu kurikulumu i profesorima, metodologiji...* Administracija može poticati suradnju religija u organiziranju prisutnosti religijskoga u obrazovnom sustavu, ali isto tako mora *od religija zahtijevati uvjete koji su svojstveni školi i obrazovnom sustavu*. Tako se može razumjeti put koji je LOCE otvorio religijskoj pouci. Nadajmo se da će u daljnjem razvoju posebnim dekretom zajamčiti poučavanje religijske činjenice i temeljnih vrijednosnih i etičkih sadržaja za sve učenike i učenice, u skladu sa specifičnim zahtjevima obrazovnog sustava i s akademskom rigoroznošću te s teologijom kao epistemološkim izvorom i s prikladnim pedagoškim i psihološkim izvorima.

8. Kad smo govorili o religijskome u školi, obavezno smo govorili o etičkom sadržaju... *koji ne mora nužno biti alternati-va drugim oblicima shvaćanja etike, a ni isključivati etičko*. Religijska pouka, zbog zahtjeva obrazovnog sustava i zbog vlasti-

tih i specifičnih zahtjeva, koristi se etičkim sadržajima kojih se ne može odreći a da ne razgradi vlastiti identitet religijskoga iskustva. Svi **etički sadržaji** koji se nalaze u školskom kurikulumu religije moraju poštivati građanske i ustavne vrednote i biti povezani s njima. Isto je tako očito da i učenici koji ne traže religijsku pouku nijedne vjeroispovijesti imaju **pravo na etičko i građansko obrazovanje** koje se ne želi urediti kao alternativa poučavanju religije. Nadamo se da će novi prijedlog LOCE o školskom vjeronauku olakšati ove posljednje teorijske pretpostavke na koje smo ukazali. Pouzdan prijedlog morat će voditi računa o *minimalnom sadržaju* religijskog, aksiološkog i etičkog religijskog značenja koji će biti zajednički i obavezan za sve oblike novog nastavnog predmeta, »Društvo, kultura i religija«, što ga je ustanovila obrazovna administracija u svjetlu ustavnih načela i obrazovnih ciljeva. Polazeći od tih minimalnih zahtjeva, kurikulum će se moći upotpuniti na bilo koji način za koji je kompetentan, i na razini administracije i hijerarhije ili na raznim razinama središnjih ili autonomnih kompetencija.

9. Ovim teoretskim pretpostavkama može se nadodati još jedan iskaz vodeći računa o rezoluciji **Vijeća Europe**¹⁷ od 27. siječnja 1999, čiji je predlagatelj bio špa-

¹⁶ U vezi s time može se proučiti ono što je rečeno na posljednjem sastanku na vrhu koji je održan u Madridu krajem 2001. godine, kao i o onome što je rečeno u završnoj deklaraciji na Međunarodnoj savjetodavnoj konferenciji o odgoju i nediskriminaciji koju su organizirali Ujedinjeni narodi gdje se poziva na poštivanje religijske slobode u školama, na aktivno poštivanje koje uključuje i obrazovanje o tim pitanjima. Opširan prikaz zaključaka s te konferencije može se vidjeti u članku o tom događaju koji je objavljen u »Religión y Escuela« (2002)156 (enero).

¹⁷ Usp. preporuke Vijeća Europe već spomenute u ovome radu.

njolski socijalistički zastupnik **Luis María Puig**. U tom se tekstu kaže: *Demokracija i religija nisu nespojive. Naprotiv. Demokracija je pokazala da je najbolji okvir za slobodu savjesti, za vjerski život i religiozni pluralizam. Sa svoje strane religija, svojim moralnim i etičkim obvezama, po vrednotama koje podupire, svojim kritičkim pristupom i kulturnim izričajem može biti valjan partner demokratskog društva.* Malo dalje ta ista rezolucija pokazuje kako školski i sveučilišni tečajevi trebaju biti hitno ponovno razmotreni radi boljeg upoznavanja raznih religija.

10. Te pretpostavke, čiji cilj nije iscrpan prikaz svih sastavnica o kojima se valja dogovoriti u religijskoj pouci u školskom sustavu niti nastojanje da se prikaže njihovo cjelovito stupnjevanje, mogu se zaključiti pozivanjem na jedan od posljednjih izvještaja o poučavanju religije u školi, koji se može ponuditi kao ideološki oslonac o kojemu valja voditi računa u raspravi o ovom predmetu. Riječ je o poznatom *Izvještaju Debray*, odnosno izvještaju koji je prijašnji francuski ministar prosvjete **Jack Lang** povjerio **Régisu Debrayu**¹⁸, u kojemu se utvrđuje, pomoću sadržaja koji su u Španjolskoj poznati već nekoliko godina, **potreba** da se osnaži poznavanje religiozne činjenice u francuskom školskom sustavu, iako za to ne predlaže nov predmet, nego produbljivanje sadržaja već postojećih predmeta.

U tom europskom obzorju može se spomenuti i činjenica da je poučavanje religije stvarnost koja nije izuzeta od proturječnosti, u svim europskim zemljama osim u nekoliko iznimaka. U svim se slučajevima religija poučava uz sudjelovanje predstavnika religijskih vjeroispovijesti. Sudionici Desetog. europskog foruma o školskom vjeronauku u travnju 2002. u Njemačkoj to su također potvrdili.¹⁹

4. TEOLOŠKE PRETPOSTAVKE

U ovome ćemo dijelu nastojati predložiti neke pretpostavke za ERE polazeći od teologije. Nije riječ o nabranjanju sadržaja ERE, nego o nekim »ključevima« koji su zamišljeni polazeći od pedagogije i epistemologije školskog predmeta o kojemu je riječ u ovome članku. Sigurno je da se mogu formulirati i drugi prijedlozi, ali je također sigurno da je ovdje riječ o onima koje možemo prikazati danas polazeći od vlastitog iskustva s učenicima i profesorima. Te ćemo pretpostavke prikazati u njihovim temeljima i u njihovoj konkretizaciji u četiri tematske cjeline.

4.1. Temelji naših teoloških ključeva za ERE

Kršćanstvo²⁰ se može promatrati **izvana** i tada se pojavljuje kao *jedna religija više*, određena svojim židovskim podrijetlom ali namijenjena sveukupnom čovječanstvu. Ono je *objavljena povijesna religija*, koja upućuje na konkretnu povijest ljudi u kojoj je Bog posredovao pomoću događaja i osoba. To je *dogmatska religija* ukoliko je ta Božja objava upravljena ljudima, posredstvom ljudi koje je Bog izabrao, utjelovljena u konkretnim riječima izrečenim u konkretnom vremenu, kulturi i jeziku.

¹⁸ Usp. R. DEBRAY, *L'enseignement du fait religieux dans l'école laïque*, Ed. Odile Jacob, Paris 2002. Španjolski prijevod cjelovitog teksta vidi u: »Religión y Escuela« (2002)163 (listopad).

¹⁹ Usp. C. ESTEBAN GARCÉS, *La enseñanza de la religión es una realidad en los países europeos*, u: »Religión y Escuela« (2002)160 (svibanj). Sva predavanja i zaključci s tog susreta objavljeni su i na hrvatskom jeziku. Usp.: »Kateheza« 24(2002)2, 101-177.

²⁰ Ti su teološki ključevi razrađeni u već spomenutoj raspravi *Claves de la ERE*. Nedavno su ti isti ključevi predloženi i u posljednjem broju za 2002. godinu časopisa »Sínite« Visokog instituta katehetskih i religijskih znanosti San Pio X Papinskog sveučilišta u Samanci.

Božja se objava tako susreće u ljudskim poimanjima i knjigama koje se prenosi, tumači i primjenjuje; ta božanska riječ oblikuje skup tekstova poznatih kao Biblija. To je *zajedničarska religija*, nije upravljena pojedincu u njegovoj osamljenosti nego čovjeku kao osobi u povijesti i u zajednici. Stoga se kršćanstvo izražava u osobnoj i u zajedničarskoj vjeri, zbog nje se očituje na institucionalan način. To je *eshatološka religija*, Bog se pojavljuje usred povijesti i svijeta, objavljuje se na nepovratan način u svom Sinu i u svom Duhu budući da su ova povijest i ovaj svijet bitni scenarij ljudskog postojanja i Božje objave, ali nadilaze ovu stvarnost prema novoj budućnosti.

Međutim, kršćanstvo želi da ga se razumije, iznad svega, prema *njegovu shvaćanju samoga sebe*, u njegovoj povijesnoj tradiciji koja se uključila u tradiciju izraelskoga naroda. Ono prihvaća Pisma kao dio te Božje objave čiji je konačni izričaj, riječ i darivanje Krista. Ono se živi u zajedništvu zajednica koje nastaju, u mnoštvu i različitosti karizmi, u povijesnom događanju usred našega svijeta. Kršćanstvo polazi od tvrdnje Knjige Postanka: *Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku kako bi mu čovjek bio sličan*. Time se želi reći da je čovjek po toj konstitutivnoj sličnosti i trajnom odnosu s Bogom, netko protiv koga je moguće uložiti priziv, slušatelj sposoban davati odgovor i biti odgovoran, netko tko je otvoren prema povijesti i svijetu, drugome i svima, Bogu samome. Kršćanstvo tako sjedinjuje stvaranje i povijest ukoliko je ona bila scenarij izbora, saveza i božanskog otkupljenja. Bog je u povijesti čovjeku udijelio svoje prijateljstvo i dao mu da bude s njime suodgovoran. Bog tako čovjeka čini slobodnim, svjesnim i suverenim; sposobnim priznati da ga je Bog stvorio i stupiti u dijalog s Bogom. Čovjek prepoznaje tu najvišu mogućnost kao milost, kao dar, kao

vjeru, ali ga Bog na to ne sili i nije mu to nužno da bi živio u određenoj punini.²¹

Ako je u *Isusu iz Nazareta* Bog postao čovjekom, to znači da je Bog proslavio i zauvijek potvrdio čovječanstvo; da se čovječanstvo proširilo dajući od sebe najviše moguće; da je po njemu potvrdio svoje mogućnosti i svoje nade. Čovjek je bitno stvoren za Boga, ali taj je cilj ponuđen kao milost njegovoj slobodi, bez ikakve hipoteke na njegovu slobodu i autonomiju.²² Čovjek ima tri mogućnosti: odbiti je kao nešto nepotrebno; držati je nečim što je sam zaslužio; prihvatiti je kao dar i zadatak, uz poniznost ograničenosti pred bezgraničnim.

Kršćanstvo je *antropologija*, ali bilo koja antropologija nije odmah i kršćanstvo. Od početka 19. stoljeća moderna znanost nije prestala nastojati oko sekulariziranja kršćanstva vezujući ga prvo uz moral, zatim uz kulturu i konačno uz antropologiju ili revolucionarnu utopiju. To su stvarni plodovi, ali se nijedan plod ne može poistovjetiti sa stablom. *Grci* su govorili da je Bog ljubav i da je za njih ljubav Bog; *Feuerbach* je rekao da je Bog čovjek i da je za njega čovjek Bog; *Bloch* je rekao da je Isusova konstupstancijalnost s Bogom jednako kao i reći da je čovjek istinski Bog... Ipak,

²¹ Usp. O. GONZÁLEZ DE CARDEDAL, *La entraña del cristianismo*, Salamanca 1997, str. 6sl. Kada je riječ o kršćanstvu i kršćanskoj vjeri, autor govori o povijesnom i teološkom, o institucionalno zajedničarskom i o subjektivno osobnom. Polazeći od tih temeljnih misli, autor proniče u *otajstvo* Boga i Isusa Krista. Temeljne ideje ovog sažetka kršćanske poruke većim dijelom crpimo upravo iz te teologije.

²² Jedna od tvrdnji koje Rahner očituje protiv Künigove teologije jest da ne uzima dovoljno ozbiljno Božju autokomunikaciju omogućujući čovjekov odgovor u sebi samome, sumnja da je pobožanstvenje konstitutivna želja suvremena čovjeka. Usp. što s time u vezi kažu O. González de Cardedal, bibliografske bilješke oba autora te Balthasar i drugi teolozi, str. 10sl.

sve ono što kršćanstvo tvrdi o Bogu i o čovjeku shvatljivo je, protumačivo, valjano i ostvarivo ako prolazi po Kristu, raspetome i uskrsnome.

Kršćanstvo je **izvor** sveopćega **smisla** za svakoga čovjeka ako se ukorjenjuje u Kristovoj osobi, ako se ne odvaja od njega i ako se uvijek odnosi na njega, na njegovu očitu povijesnost i povijesnost njegove osobe koju Duh Sveti, njegovi apostoli i njegova zajednica čine od njega u vremenu. Kršćanstvu nije dovoljno analizirati ga u njegovim sveopćim sadržajima, nego ga želi vidjeti kao službenika u njegovim povijesnim ostvarenjima.

Kršćanstvo je **ustanovljena, utemeljena religija**. To znači da ne govorimo o nekom praznom religioznom obliku bez sadržaja; ne govorimo o nekom bezobličnom religioznom iskustvu, bez pojedinačne i društvene strukture; ne govorimo o subjektivnoj i intimnoj ideji o Bogu. Kršćanstvo je *evanđelje*, s jasnim sadržajem koji prenose oni koji su od početka bili svjedoci – to su *apostoli*, sa znanjem i iskustvom, koji ga ustanovljuju u odlučujućem autoritetu i stupnju s obzirom na istinu evanđelja i na jedinstvo poslanja; to je *zajednica* onih koji su preporođeni po krštenju; kršćanstvo je i *slavlje* i sakramentalni *znakovi*.

Kršćanstvo je u tom smislu *institucija* ukoliko je rezultat utemeljujućih čina na početku. Konkretni lik u kojemu se odražava kršćanstvo, s teološkim sadržajima i institucionalnim oblicima koji su božanski zajamčeni, jest **Crkva**. Nije sve ono što u Crkvi postoji božanska tvorevina, ali ima bitne elemente koji izmiču ljudskim odlukama. Pismo je utemeljujući dokument, trajna norma i temelj Crkve koja slijedi u svojim tvrdnjama. Na tom temelju, ne kao neki vanjski dodatak, nego kao unutarnje tumačenje, postoji povijest dogme i tradicija.

Crkva zna da je poslana svim ljudima. Tako započinje proces uključivanja, inkarnacije ili inkulturacije koji želi dati povijesno tijelo evanđelju u svakoj kulturi, usred svakoga društva, postizujući da svaka ljudska stvarnost postane Kristov dio (uzme udjela u Kristu). Evanđelje je kvasac koji želi sve preoblikovati, a Kraljevstvo je klica koja raste dok ne postane veliko stablo sposobno prihvatiti sve ptice nebeske.

To Božje objavljivanje nudi se ljudima u našem svijetu. Bog ne mora prestati biti Bog niti njegovi naumi traže plaću ljudske samovolje. Bog beskonačno poštuje čovjeka kojega je stvorio na svoju sliku. Ta se *objava puta* može prihvatiti ili odbaciti. Kad se prihvati, započinje polagan i širok proces prihvaćanja onoga što, budući da dolazi izvana, biva uključeno u našu osobu i započinje prožimati čitav naš život. Taj se proces završava u obraćenju koje ponovno raspoređuje sav naš *biti i razumjeti* u skladu s evanđeljem i u svjetlu objave Boga koji se uprisutnio među ljudima.

Pristup toj objavi, odgovor na poziv, vjera kao dar, predstavljaju vjersko iskustvo koje raste, hrani se i živi u krilu *zajednice* sviju onih koji su već doživjeli taj susret. Iskustvo brzo prelazi granice individualnosti i zajedničarski se isprepliće. *Odatle se živi društvo, kultura, povijest* s određenim oblikom razumijevanja života, osobe, vrednota... Vjersko iskustvo započinje preoblikovati stvarnost, sjeme počinje klijati, kvasac djeluje, a povijest kreće prema utopiji bratstva oko istoga Boga Oca. To je Kraljevstvo.

4.2. Četiri ključa za put teologije prema pedagogiji

Od tog opažaja, tražimo sintezu koja **danās čini razumljivom** kršćansku poruku; sažetak razumski oblikovan s intelektualnom strogošću uz kritičko preispitivanje

nje. Riječ je o sažetku koji može uspostaviti dijalog s kulturom i znanošću; sažetak koji prenosi ono što je za kršćanstvo bitno, postavlja pitanja, uznemiruje, potiče radoznalost i preispituje ju. To je sažetak koji približava bit kršćanstva muškarcima i ženama našega vremena; sažetak spoznaje i vjere koji se predlaže polazeći od iskustva s dubokom zahvalnošću i poštivanjem, vjere koja se ne nameće ni sama po sebi ni po nama vjernicima, sažetak vjere koja je darovana ali ju se može i upoznati, čiji izričaj odgovara svakom pojedinom čovjeku. To je jamstvo pluralnosti i različitosti, obogaćenja i nadopunjavanja, suodgovornosti i zajedništva.

Sažetak koji se organizira oko **četiri ključa** bitna za kršćanstvo i, u svjetlu Drugog vatikanskog sabora, sržna za teološko izražavanje kao i za razumijevanje kurikuluma i za njegovu uporabu, što smo već spomenuli na početku prikaza kurikularnih ključeva:

- Čini nam se nužnim poći *od antropocentričnog ključa* koji nam pomaže da jasno shvatimo središnje mjesto ljudskoga bića u našoj povijesti i u našem društvu, koje se svakim danom sve više globalizira i međuovisno je u svojim mnogostrukim kulturama, uključujući i religije. Isto nam tako pomaže da shvatimo najveću vrijednost koju predstavlja svaka osoba u obrazovnom procesu. Vrijednost ljudskoga dostojanstva prenosi se od početka, a naše vjersko iskustvo ispunjava smislom njegov život. Svaki sažetak kršćanstva morat će promatrati ljudsko postojanje kao srž, a život svakog muškarca i žene kao neposrednu vrijednost.
- Istinska srž naše vjere je Isus Krist, zbog čega predlažemo da našu kurikularnu sintezu nastavimo polazeći od *kristocentričnog ključa*. U svjetlu Isusa iz Naza-

reta razjašnjava se misterij čovjeka i u njegovu ćemo svjetlu moći vidjeti sliku Boga nevidljivoga. Drugi vatikanski sabor je s velikom lucidnošću istaknuo Kristovo središnje mjesto u objavi, u čovječanstvu, u samome stvaranju. On je središte povijesti i mora zauzimati *središnje mjesto* bilo kojeg ozbiljnog sažetka kršćanske poruke pa prema tome i u našim programiranjima.

- Vjera u Isusa se živi i prenosi u krilu Crkve, te je stoga u našem teološkom sažetku nužno napredovati polazeći *od ekleziološkog ključa*. Poznavati zajednicu koja je održala živom Isusovu poruku, njezino podrijetlo, njezinu povijest, njezina slavlja i izričaje, njezino poslanje i organizaciju također je bitno u kršćanskom razmišljanju. Ta središnjost nužno mora biti zapisana u zadacima programiranja kad se želi razumno prikazati kritička i preispitana sinteza kršćanstva.
- *Etičkim i aksiološkim ključem* može se nadopuniti poznavanje kršćanskoga iskustva danas, njegovih etičkih implikacija za pojedinca, društvo i planet. To je globalni prijedlog vrednota koji se rađa iz vjerničkog iskustva i koji se živi usred pluralističkog, multikulturalnog i multireligioznog društva. Naš etički prijedlog izlaže se besplatno i blago, bez buke, nudi se onako kako je Isus pripočavao svoju radosnu vijest.

Tako se želi *olakšati teološki sažetak kurikularnih sadržaja ERE-a*, ne samo u svjetlu epistemologije nego i svih izvora školskog kurikuluma. Oni su autentični teološki i pedagoški ključevi, tj. srž sadržaja koji može usmjeravati sve profesorove zadatke.

Polazimo od uvjerenja da usklađivanje ili, bolje, poticanje prvog kurikularnog sažetka sadržaja ERE-a u teološkom ključu **profesorima** olakšava zadatak programi-

ranja, posredovanje u razredu, svojstveni proces učenja naših učenika i učenica te da, u konačnici, omogućuje plodniji dijalog između kršćanskog razmišljanja i kultura sadašnjega društva.

Uz taj teološki ključ postoje i drugi čimbenici²³ koji također mogu doprinijeti razumijevanju školskog vjeronauka danas u našem društveno-kulturalnom i obrazovnom okviru. Među njima potrebno je navesti odlučujući ključ: formaciju vjeroučitelja, ali ograničeni prostor ovoga članka ne dopušta nam da o tome više govorimo.²⁴

5. NOVO MJESTO ŠKOLSKOG VJERONAUKA U OBRAZOVNOM SUSTAVU

5.1. Nedovoljna rješenja

Posljednjih dana prosinca 2002. donesen je Upravni zakon o kvaliteti obrazovanja u Španjolskoj koji *mijenja mjesto školskog vjeronauka* u obrazovnom sustavu. Do tog vremena školski je vjeronauk, usprkos jasnoći zakonskih, crkvenih, socioloških i teoloških pretpostavki spomenutih u ovome članku, bio **nedovoljno akademski poštovan** u obrazovnom sustavu.

Iako ovo nije mjesto za prisjećanje na noviju povijest školskog vjeronauka²⁵, njegovi su problemi u obrazovnom sustavu započeli početkom osamdesetih godina kada se raspravlja o **prvom rješenju** koje je bilo na snazi nakon uvođenja demokracije: *katolička religija* za one koji izaberu taj predmet i *etika* za ostale, oba predmeta u potpunosti školska i s mogućnošću ocje-

vjera-kultura; humanistička vrijednost kršćanske poruke i evangelizacijski potencijal koji je *razborito predstavljanje* poruke; njegovanje transcendentne dimenzije i unutarnji prostor svake pojedinice; uzblodnjiv doprinos osobnoj izgradnji vlastitog identiteta; sisanje pitanja, misterija, nesigurnost... i nezamjenjiva težnja za društvenim i građanskim sudjelovanjem; radikalna integracija solidarnog kompromisa za pravdu u osobnom životu.

- ²⁴ Bilo bi dobro bolje razmotriti nove potrebe **formacije vjeroučitelja** koje su danas aktualne u obzoru novog Zakona o kvaliteti i njezine nove paradigme o vjerskoj pouci u školskom sustavu. *Cjelovito obrazovanje je pravo i obveza svakog učitelja i odgovornost obrazovnih vlasti i vlastitih škola. Učitelji povremeno moraju ostvariti aktivnosti znanstvene, didaktičke i profesionalne aktualizacije u učiteljskim centrima, u specifičnim obrazovnim ustanovama i na sveučilištima* (Logse, 1990, čl. 56, 2). *Cjelovito obrazovanje učitelja* postupno se pretvorilo u ključni čimbenik boljeg odgoja i željene kvalitete poučavanja. *Kako bi se poboljšala kvaliteta obrazovanja valja započeti poboljšavati ugovaranje, formaciju, društveni položaj i uvjete rada učitelja, jer oni neće moći odgovoriti onome što se od njih očekuje ako ne budu imali znanja i kompetentnosti, osobnih kvaliteta, stručnih mogućnosti i motivacija koje se traže* (Izvjestaj Delors, 1997). *Nikada se neće dovoljno inzistirati na važnosti kvalitete poučavanja i, prema tome, učitelja – naglašava Izvjestaj. Poboljšati kvalitetu i motivaciju učitelja, mora biti prvenstveni zadatak u svim zemljama. Općenito govoreći, kvaliteta poučavanja mnogo ovisi (ako ne i najviše) o neprekidnoj formaciji učitelja kao i o početnoj formaciji. U školi otvorenoj svijetu, u kojoj je poučavati umjetnost i znanost, učitelji će morati trajno učiti ono što trebaju poučavati i kako to poučavati. Izvjestaj nadalje podsjeća da se ravnoteža između kompetentnosti u predmetu koji se poučava i pedagoške kompetentnosti mora pomno nadopunjavati. Ipak nadodaje: iako je učiteljsko zvanje u osnovi samotna djelatnost u mjeri u kojoj se svaki odgojitelj mora suočiti sa svojim vlastitim odgovornostima i profesionalnim dužnostima, nužan je rad u ekipi, posebice u školama drugoga stupnja, kako bi se poboljšala kvaliteta odgoja i bolje se prilagodila posebnim karakteristikama razreda ili skupine učenika. Ima li se na umu formacija profesora u Zakonu o kvaliteti koji je nedavno donesen, potvrdit će se kako je to jedna od temeljnih osi bolje kvalitete koju se priželjkuje. U vezi s time može se kao primjer usporediti uvodni dio navedenoga Zakona.*
- ²⁵ Panoramski pregled te povijesti može se vidjeti u člancima koje smo objavili u tjedniku »Vida nueva« br. 2334 od 22. lipnja 2002. te u časopisu »Religión y Escuela« (2002)161-162 (lipanj-srpanj).

²³ **Drugi čimbenici** o onome o čemu smo razmišljali odvijaju se oko ovih tema: znakovi identiteta obrazovnog prijedloga, s više razloga ako imaju vlastito obilježje; narav i identitet školskog vjeronauka kao kurikularnog predmeta; pluralistički i multikulturalni kontekst koji definira naše vrijeme i nužno jasno predstavlja kršćanstvo omogućujući dijalog

njivanja. Tih je godina ukinuta *etika* kao predmet alternativan religiji, a školska je satnica smanjena na polovicu. To je značilo »objavu rata« – neka mi se dopusti taj metaforički izraz, i to samo u dijalektičkom smislu – protiv školskog vjeronauka. Otada pa sve do danas, položaj školskog vjeronauka u obrazovnom sustavu bio je nestalan s obzirom na njegovo akademsko promišljanje, a ne s obzirom na učenike koji su se slobodno odlučivali za njega i koji su cijelo vrijeme bili u većini.

U općem zakonu iz 1990. godine, koji nije bio plod socijalnog konsenzusa niti je na odgovarajući način odgovarao na društveni zahtjev za poučavanjem religije u školi, nego je prije donosio zakone protiv nje, definira se u *drugoj dodatnoj odredbi marginalizacija* religije kao školskog predmeta. To **drugo rješenje** o školskom vjeronauku u španjolskoj demokraciji doneseno je samo prema dogovoru između države i Crkve, bez obzira na španjolski Ustav i na ciljeve obrazovanja. U kasnijim dekretima zakona ustanovljuje se *poučavanje religije kao područje ili predmet koji se ne ocjenjuje i sa školskim obrazovnim aktivnostima kao alternativom za one koji se nisu odlučili za školski vjeronauk*.

Priziv na tu marginalizaciju školskog vjeronauka u obrazovnom sustavu upućen je sudu, koji je poništio zakonske članke koji su marginalizirali poučavanje religije. Počevši od tog trenutka, sudske su odluke obvezivale na novu regulativu, ali se niti u ovom **trećem rješenju** ne razmatra konsenzus ili sporazum o novoj regulativi. Tako će započeti nova etapa u kojoj se školski vjeronauk iznova *promatra* kao *školski predmet*. Riječ je o predmetu koji se ocjenjuje, ali te ocjene ne utječu na konačni uspjeh, a alternativne djelatnosti više nisu učenje i ponavljanje, ali nemaju ni kurikularnih sadržaja ni vrednovanja.

Zatim je prošlo više godina tijekom kojih je školski vjeronauk bio u situaciji **akademske nesigurnosti**, društvenog nezadovoljstva i obrazovne nevažnosti. Tu se neodrživu situaciju uvijek javno spominjalo, a nije to činila samo Crkva, kao pitanje koje zahtijeva novo rješenje koje će biti zadovoljavajuće.

5.2. Novo rješenje

23. prosinca 2002. odobren je novi opći Zakon o obrazovanju²⁶, koji uključuje **ново**, zadovoljavajuće, **rješenje** o školske religijske pouke koje će se početi primjenjivati sljedećih mjeseci.

Riječ je o novom pristupu poučavanju o religiji u obrazovnom sustavu. Stvara se poseban prostor u osnovnom obrazovanju, a za drugostupanjsko obrazovanje novi predmet, nazvan **društvo, kultura i religija**, koji će biti dio nastavnog plana i koji će morati pohađati svi učenici. To se područje ili predmet u početku stvara pod istim uvjetima kao i svi ostali predmeti. U tom okviru učenici će moći izabrati između *konfesionalnog* oblika, uz mogućnost izbora između *četiri vjeroispovijesti* koje su sklopile ugovor sa španjolskom državom, i *nekonfesionalnog* oblika. Pohađanjem bilo kojega od ta dva oblika postižu se obrazovni ciljevi koji se traže i na jednak se način u oba slučaja razvijaju sposobnosti ali poštivajući pravo roditelja i sociološku pluralnost.

To novo rješenje za školski vjeronauk u španjolskom obrazovnom sustavu ustanovljuje se u **Dodatnoj drugoj odluci**. **O području ili predmetu društvo, kultura i religija** u sljedećim izrazima:

1. Područje ili predmet *društvo, kultura i religija* obuhvatit će dva opredjeljenja razvoja: jedno konfesionalnog obilježja,

²⁶ Više informacija o tom novom Zakonu o kvaliteti odgoja kao i cjelovit tekst Zakona moguće je vidjeti na sljedećoj internetskoj stranici: www.mecd.es.

u skladu s vjeroispoviješću za koju se odlučuju roditelji ili u drugom slučaju učenici, između onih s kojima je država potpisala sporazume; drugo nekonfesionalnog obilježja. Oba moguća opredjeljenja školske će ustanove morati obavezno ponuditi učenicima koji će morati izabrati jedno od njih.

2. Poučavanje religije prilagodit će se onome što je određeno u Ugovoru o poučavanju i kulturalnim sadržajima potpisanom između Svete Stolice i španjolske države a uzimajući u obzir ono što je određeno u drugim ugovorima ili bi se moglo potpisati s drugim vjeroispovijestima.
3. Vlada će odrediti opću nastavu koja odgovara nekonfesionalnom opredjeljenju. Određivanje kurikuluma konfesionalnog opredjeljenja bit će u nadležnosti odgovarajućih vjerskih vlasti. Odluke o uporabi udžbenika i didaktičkih materijala kao i nadzor i odobravanje tih pomagala u nadležnosti je pojedinih vjerskih vlasti, u skladu s onim što je utvrđeno ugovorima potpisanima sa španjolskom državom.
4. Profesori koji, budući da ne pripadaju nastavničkom zboru, predaju religijsku nastavu u javnim centrima u kojima se održava pouka regulirana ovim zakonom, činit će to u skladu s ugovorom o radu na određeno vrijeme i u skladu sa školskom godinom, na potpuno ili djelomično radno vrijeme. Plaće tih profesora bit će sukladne odgovarajućoj obrazovnoj razini privremenih profesora.

Novi upravni zakon o kvaliteti obrazovanja određuje osnovne mehanizme za ispunjavanje ustavnog propisa 27.2, koji kaže: *Cilj obrazovanja bit će puni razvoj ljudske osobnosti u poštivanju demokratskih načela suživota i prava i temeljnih sloboda*. Ne zanemaruje se da je religiozna for-

macija, temeljna dimenzija za ostvarivanje »cjelovite formacije«, jedno od temeljnih prava čovjeka. Isto je tako temeljna dužnost državnih vlasti jamčiti ispunjavanje toga prava kako bi se udovoljilo temeljnoj dimenziji čovjeka: njegovoj religioznoj dimenziji. Tako je ovaj zakon korak više u ostvarivanju potrebnih sredstava za stvarno postizanje tog ustavnog cilja.

5.3. Neke prednosti novoga rješenja

Nalazimo se dakle pred **novom paradiplomom**, koju uočavamo kao odgovarajući okvir za ciljeve svojstvene školskom vjeronauku u cjelovitoj formaciji. **Novi okvir** za koji držimo da je dosljedan dokumentu iz 1979. i drugim zakonskim okvirima u našem demokratskom društvu i raznim pretpostavkama koje smo dosad prikazali u našem radu.

Navest ćemo sada neke razloge zbog koji držimo da je taj novi okvir – **društvo, kultura i religija** – pozitivan:

- Priznaje **potrebu svih** učenika i učenica da prime formaciju u religijskim i aksiološkim sadržajima koji su ustanovljeni i utemeljeni u španjolskom Ustavu (27.2) i opisani u ciljevima obrazovanja koji su određeni glavnim zakonima našeg obrazovnog sustava: Lode, Logse i Loce.
- **To pravo jamči** pomoću područja ili predmeta za sve, a jamči ga pomoću kurikularnog, a ne samo poprečnog profekopa. Svi će primiti osnovnu formaciju o religiji, o konstitucionalnim i univerzalno poželjnim vrednotama, temeljnu etičku formaciju. Ta osnovna minimalna formacija moći će se nadopuniti u kurikulumu svakog oblika s drugim sadržajima koji su svojstveni tom obliku.
- Prihvaća **različitost puteva** za postizanje ciljeva svojstvenih tom novom škol-

skom predmetu, kao i pluralnost opredjeljenja, što je povezano s pluralnošću društva, a prihvaća također i poštivanje i suradnju s roditeljima kako njihova djeca ne bi bila odgajana protiv njihovi vlastitih etičkih i religioznih uvjerenja, nadilazeći podjele i kontroverzije između etike i religije.

- Budući da je riječ o novom **strogo kurikularnom** školskom i akademskom okviru, koji su prihvatile sve konfesije i religije koje žele biti prisutne u školi po dogovoru s državom, to je strogo školski plan, sukladan ciljevima školske, javne ili privatne, ustanove koja se definira od kurikularne objektivnosti koja je svojstvena njezinoj epistemologiji i koja se mora ozbiljno tražiti za svako konfesionalno poučavanje.
- Okvir koji bi se mogao definirati u **posljednjem dekretu** tako da obrazovna administracija *po ključu kurikularnog planiranja odredi minimalne ciljeve i sadržaje koje svi učenici i učenici moraju postići na tom području ili nastavnom predmetu*. Osnovno planiranje s obzirom na minimum koji će morati biti propisan za kasniji razvoj kurikuluma svih, konfesionalnih i nekonfesionalnih, modaliteta.
- Novi okvir koji čini nužnom **obnovu kurikuluma** poučavanja katoličke religije koji su ustanovljeni 1991. Novi kurikulumi koji podupiru konfesionalni identitet predmeta, ali se izražavaju sukladno planovima za predmet *društvo, kultura i religija*.
- Novi okvir koji **od profesora traži** značajniju promjenu ključeva sabijanja ne samo za profesore **nego i za sve** koji su na crkvenom području **odgovorni**. Više ne govorimo samo o pravu roditelja na obrazovanje sukladno vlastitim uvjerenjima, govorimo i o prethodnom pra-

vu na cjelovitu formaciju. Više neće biti valjane sheme religije i njezine alternative. Te elemente koji nikako nisu zanemarivi trebat će očuvati u *sadržaju* i u *govoru*.

- Novi okvir za poučavanje religije u obrazovnom sustavu koji će na odgovarajući način **protumačiti** društvu i vlastitoj Crkvi. Očito je da je postupak poučavanja religije u školi, koji je različit od kateheze, prilično nepoznat u društvu pa čak i u Crkvi.
- Novi okvir koji nužno zahtijeva obnavljanje **cjeloživotne formacije profesora** koji će trebati dobro shvatiti i oni koji su odgovorni i sami vjeroučitelji. U to nastojanje moraju biti uključeni i vjeroučitelji javnih škola i vjeroučitelji privatnih škola. Taj novi okvir isto će nas tako dovesti do znatne revizije **nastavnih planova** u početnoj formaciji profesora koji će predavati školski vjeronauk.

To je novi okvir koji je već ustanovljen u općem zakonodavstvu i koji će omogućiti **formaciju o religioznoj činjenici za sve učenike i učenice**. Ta će formacija biti *zajamčena* svima i, uz to, omogućuje se njezino ostvarivanje u školskom sustavu na *nekonfesionalan* način, s nastavnim predmetom koji definiraju državne vlasti, ili na *konfesionalan* način, sa školskim predmetom koji definiraju pojedine konfesije. Profesor je u prvom slučaju službenik države, a u drugome Crkve predlažu, a država sklapa godišnji sporazum.

U ovome je trenutku utvrđen tek *opći okvir*, o kojemu smo ovdje razmišljali, dok će se sva ta nova regulativa *morati utvrditi* novim zakonima sljedećih mjeseci. Nema sumnje da je opći okvir koji je utvrđen za školski vjeronauk u obrazovnom sustavu *vrlo pozitivan*. Valja se nadati da će i daljnji razvoj biti takav.